

EDVARD
RADERFURD

arum

III TOM

IMPERIJA

Prevela
Aleksandra Čabraja

Laguna

Naslov originala

Edward Rutherford

SARUM

Copyright © Edward Rutherford 1987

Translation copyright © 2019 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Ova knjiga je posvećena onima
koji su izgradili toranj Solzberijske katedrale
i onima koji se danas trude da ga sačuvaju.*

SADRŽAJ

Mape	9
Porodična stabla	12

Imperija

Nemir	15
Spokoj	115
Boni	199
Imperija	276
Hram II	350
Vojni logor	353
Toranj	383
Izjave zahvalnosti.	393
O autoru.	395

NEMIR

AVGUST 1642.

Okupljeni su se polako razilazili posle sahrane. U kući su članovi porodice napeto čekali dok su gosti, jedan po jedan, prolazili pored velikog hrastovog stepeništa, kroz predvorje obloženo drvenim pločama, i kroz niski dovrtak velike kuće na imanju izlazili na popodneвно sunce.

Čim odu, moraće da počne porodično savetovanje – rasprava koja bi zauvek mogla da pocepa porodicu Šokli.

Da to barem nije bilo neophodno. Da bar predstojeći građanski rat, zbog kojeg je čitav Sarum bio na nogama, nije morao da se umeša u svetište porodičnog doma, koje bi zauvek trebalo da ostane zaštićeno. Mesecima su znali da će doći do ovoga. A sad, kad im je otac umro...

Ser Henri Forest je otišao prvi. Pre nego što je izašao iz kuće okrenuo se, opreznim pogledom svojih crnih očiju obuhvativši čitavu porodicu, i kruto se naklonio. Ser Henri Forest, baronet, njihov stariji sused – njihov prijatelj, ako je on ikome bio prijatelj. Na čiju će stranu stati u predstojećem sukobu? Ko bi to znao? Kada je on otišao, ostali su krenuli za njim: prijatelji,

susedi, stari Tomas Mudi sa sinom Čarlsom, iz Šaftsbrija; posle njih, trgovci poput Masonovih i ostali iz Solzberija; i konačno radnici sa imanja, predvođeni Džekobom Godfrijem. Već tri pokolenja, otkad je stolar Pirs Godfri radio za Šoklijeve u Solzberiju, porodica Godfri je ostala bliska sa Šoklijevima. Mnogima su oči bile pune suza: jer su svi iskreno voleli udovca Vilijama Šoklija, čija je naprasna smrt iznenadila čitav Sarum, i žalili su za njim.

Sada su članovi porodice ostali sami, a u predvorju je bilo tiho – svako od njih je znao da, kad se ta tišina jednom preki-
ne, možda nikad više neće biti jedinstveni. Četvoro Šoklijevih je stajalo, nepomično poput ograde na širokom hrastovom stepeništu što je tamnim sjajem blistalo iza njih, i čekalo. Dok su koraci gostiju zamirali u daljini, spolja su čuli prigušene, sumorne zvuke crkvenog zvona. Njih četvoro: tri brata i sestra.

Margareta Šokli: veličanstvena dvadesetogodišnjakinja ponosnog, snažnog tela, zlatne kose i plavih očiju što su umele da blesnu tako žestokim besom da su ljudi iz Saruma smejući se govorili: „Ona je najzgodnija od svih momaka.“ Visoka Margareta je ćuteći čekala.

U glavi joj je bilo samo jedno: dete.

Ona će se brinuti o njemu – ona i niko drugi – i neće je u tome sprečiti, nijedan od njih. Dečak koji je spavao u sobi na spratu. Bila mu je potrebna.

Još uvek je bio tako majušan i bespomoćan. Bio je njen još otkad se njena sirota maćeha tokom tog jezivog, beskonačnog porođaja pre dve godine okrenula njoj i prošaputala: „Ako dete preživi, Margareta, biće tvoje.“ Podsećala je sebe da su i njena tri brata bila prisutna kada je Vilijam Šokli, pre samo tri dana, skupio snage da kaže:

„Margareta, šta god radila tvoja braća, ti moraš živeti ovde i brinuti se o Samjuelu.“ Zatim je zastao, i dodao: „I o mojim vodenim poljima.“

Mali Samjuel – ta mala, plavokosa iskra radosti. Žena Džejkoba Godfrija došla ga je na svojim grudima – a kako bi Margareta volela da je to sama mogla da učini. Ali ona je radila sve ostalo, nosala bebu u naručju, spavala s njim u svom krevetu i, iz nedelje u nedelju, ležala srećna, osećajući uz sebe njegovu majušnu toplinu.

Vodena polja njenog oca – te predivne livade sa sistemom veštačkog navodnjavanja što su se spuštale do reke Ejvon ispod imanja koje je on kupio još dok je bio mlad. Uredio ih je još pre njenog rođenja, i zahvaljujući tome, njegovo imanje je bilo najbolje u čitavoj oblasti; Margareta će se starati i o njima.

Pogledala je u svoju braću. Edmund je s trideset godina bio najstariji, sada već glava porodice: uvek ozbiljan, savestan, trezven, sa smeđom kosom podsečenom tik iznad ramena; imao je majčine bademaste oči, očevu krupnu, prilično stamenu građu. Obadaja, prezviterijanski starešina, mrzeo je sveštenike i biskupe; mada mu je bilo tek dvadeset sedam godina, crna kosa spleljena oko bledog, ovalnog lica kovrdžala se na ramenima i već mu je na zaliscima bila proseda. Oči mu behu sivoplave, upečatljive, čak i izdaleka, baš kao za propovedanicom. Obadaja je govorio nadmeno i pritom šuškaao. Već kao dete je bio tašt; sada, kad je postao muškarac, bio je pun duhovnog ogorčenja: rođeni puritanski propovednik, mislila je Margareta. Ljudi nisu voleli Obadaju. On je to znao, i nije to mogao da im oprost.

I Natanijel: svetlokos poput Margarete, otmen, sa samo dvadeset tri godine. Čak je i sada izgledao elegantno, s plavom kosom koja mu je padala po ramenima, otmenim čipkanim manžetnama za razliku od jednostavne odeće svoje braće; u ruci je držao dugu keramičku lulu kojom je rado nemarno upirao u Obadaju kad god bi izgovorio neku od svojih omiljenih bogohulnih psovki, tek da se uveri da prezviterijancu to nije promaklo. Njen Natanijel, njena srodna duša kojeg je volela iako je često bio neodgovoran.

Tako je dobro poznavala svoju braću.

U predstojećoj krizi moraće da zaštititi Natanijela. A znala je da mora zaštititi i dete.

Dok je razmišljala o uzrocima te velike oluje koja samo što ih nije zahvatila, Margareti se činilo da je za sve to kriv kralj – kralj i njegova strašna doktrina božanskog prava. Zbog toga su se Sarum i pola države digli na oružje; zbog toga je i njenoj porodici pretio raskol; i u dubini duše, Margareta ga je proklinjala.

Kad je stara kraljica Elizabeta početkom veka umrla bez poroda, logičan i ispravan izbor za njenog naslednika bio je njen rođak, škotski kralj Džejms, trezveni sin pogubljene škotske kraljice Meri.

U početku se činilo da će taj novi režim doneti srećna vremena. Mada je svaka od njih ostala zasebno kraljevstvo sa sopstvenim parlamentom i crkvom, Engleska i Škotska su bar imale jednog zajedničkog vladara. Kralj i oba njegova naroda bili su većinski protestanti. Konačno je sklopljen mir sa Španijom. A zar početak vladavine dinastije Stjuart nije video i svoje slavne dane, kada su u Londonu izvođene najveće Šekspirove drame, započinjanje trgovine s tek otkrivenim američkim kontinentom i pripremanje te plemenite knjige na engleskom jeziku – autorizovane Biblije kralja Džejmsa? Zbog čega se sve srušilo?

Zbog toga što Džejms i njegov sin Čarls nisu razumeli nijednu od zemalja kojima su vladali.

Mrzeli su škotske protestantske prevziterijance koji nisu hteli njihove biskupe; i prezirali su ponosni engleski parlament.

Što je bilo još gore: samozvani naučnik Džejms verovao je da kraljevi vladaju svojim božanskim pravom i da niko, čak ni Parlament, ne sme da se meša u njihove odluke.

I još gore od toga: njegov sin Čarls I, koji je upravljao državom preko svojih miljenika, omraženih Bakingema i Straforda, uporno je sprovodio očeve ideje u praksi.

Neprijatnu tišinu je, konačno, prekinuo Edmund, dajući rukom znak sestri i braći da sednu za stari sto od hrastovine. Sam je seo u čelo stola.

Izgledao je nesrećan. Bilo je očigledno da se satima pripremao za ovaj trenutak. Ostalo troje su ćuteći čekali dok je on otvorao raspravu.

„Kraljevo naređenje o mobilizaciji je objavljeno i on je digao svoju zastavu u Notingemu. Parlament je odobrio lordu Eseksu deset hiljada ljudi da mu se suprotstave.“ On zastade, gledajući naizmenično u ostale. Oštro je pogledao u mladog Natanijela. Znao je šta Obadaja misli o tome.

„Ova porodica će se boriti“, objavio je, „za Parlament.“ To je bilo naređenje. Ako ga svi poslušaju, porodica bi ipak mogla ostati jedinstvena.

Dugo je vladala tišina. Tada mladi Natanijel, veoma tiho, reče: „Brate Edmunde, ja ne mogu.“

Obadaja progundā nešto s gnušanjem. Edmund žmirnu. To je i očekivao, pa ipak se nadao da to neće čuti.

Rukom je zadržao Obadaju, koji htjede da ustane od stola.

„Ostani tu“, rekao mu je blago. „Nećemo se ovako rastati. Raspravićemo to poslednji put.“

Širom zemlje tih dana porodice su se suočavale sa istim, strašnim odlukama. Na kocku su stavljana važna pitanja, od suštinskog značaja za ustrojstvo države i Crkve, koja će izazvati ne samo razdor u kraljevstvu, već i da brat krene na brata, da ubije ili pogine.

Konačna rasprava u porodici Šokli vođena je mirno i ozbiljno. Argumenti su im bili svima poznati, ali sada je na red došlo neizbežno zauzimanje stavova. Pitanja koja je trebalo da presude o tome, zvučala su gotovo kao katehizam.

EDMUND: Tvrdiš li da kralj može da vlada bez Parlamenta?

NATANIJEL: On ima pravo na to.

EDMUND: Ali to nije uobičajeno. Sme li kralj protivzakonito da uvodi poreze? A šta je sa pomorskim porezima?

Ni o jednom pitanju nije se raspravljalo tako žestoko kao o porezima koje su plaćale samo luke, a koje je Čarls pokušao da uvede i u gradovima u unutrašnjosti. U Parlamentu su mu se suprotstavljali hrabri ljudi poput Hampdena i Pima. U Sarumu, šerif već godinama uzastopno nije uspevaio da prikupi ni polovinu poreza.

NATANIJEL: Ako je kralju potreban novac za ratovanje, njegovi odani podanici treba da ga u tome podrže.

EDMUND: Do bilo kog iznosa? Je li to u redu?

NATANIJEL: Parlament koji je upravo sazvaio, nije mu odobrio ništa. Je li to u redu?

EDMUND: Ima li kralj pravo da izvodi ljude pred svoje diskrecione sudove i zanemaruje drevno običajno pravo?

NATANIJEL: Ima pravo.

EDMUND: Da li ti to odobravaš?

NATANIJEL: Ne. Ali to nije razlog da se digne oružje na njega.

EDMUND: Dakle – ti veruješ da kralj ne podleže zakonima i običajima ovog kraljevstva i da sme da postupa kako mu je volja?

To je bila suština ovog pitanja. Privilegije Parlamenta, drevni običajni zakoni, povlastice Magna karte, običaji ustanovljeni

vekovima ranije, da kralj ne sme da razrezuje poreze bez odobrenja Parlamenta: to su bila prava za koja su pravnici koji su zastupali Parlament tvrdili da kralj mora da ih poštuje. Ako kralj ima pravo da menja drevne običaje i povlastice, onda je, govorili su oni, sloboda naroda ostavljena na milost i nemilost hirovima tirana.

NATANIJEL: Zakon potiče od kralja.

EDMUND: Ne u Engleskoj.

Zaista, sukob između kralja i Parlamenta donekle je bio posledica toga što ustrojstvo Engleske nije bilo upodobljeno stjuartovskom modelu. U Španiji i Francuskoj katolički vladari gradili su apsolutističke, centralizovane monarhije mnogo drugačije od onoga što je pokušavao da napravi Čarls I, i one su potrajale narednih stotinu pedeset godina. Međutim, tamo nije bilo udruženih puritanskih trgovaca i drevnog Parlamenta naviknutih na sukobe i svesnih svojih povlastica, da im se suprotstavljaju.

OBADAJA: Poričeš li pravo puritanaca da u svojoj veri služe kako im je volja?

NATANIJEL: Podržavam Englesku crkvu – kao i kralj.

OBADAJA: On tako kaže. Da li, dakle, podržavaš Loda* i njegove biskupe?

Natanijel se nasmeja. Skoro da nikada nije ni upoznao nijednog čoveka koji ih je podržavao, a svakako ne u Sarumu.

Lodova visoka crkva,** čiji je autoritarni stav oterao veliki broj puritanaca preko opasnih voda okeana do Amerike, nije

* *William Laud* (1573–1645) – kenterberijski nadbiskup, pogubljen 1645. (Prim. prev.)

** Reč je o različitim strujama anglikanske crkve, „visoka“, „niska“ i „široka“, pri čemu je „visoka“ najbliža katoličkoj. (Prim. prev.)

bila omiljena čak ni među Čarlsovim pristalicama, pogotovo zbog njegovih pokušaja da pozove crkvenjake da odgovaraju na optužbe pred njegovim crkvenim sudovima. U Sarumu su takve ideje bile posebno neprihvatljive.

Jer početkom tog veka, posle više od tri veka sporova, građani Solzberija konačno su ubedili kralja da im odobri sopstvenu povelju. Grad više nije bio pod vlašću biskupa: sada je biskup vladao samo portom oko katedrale. Sveštenici koji su se mešali u gradske poslove potisnuti su.

NATANIJEL: Lod je popravio disciplinu i crkvenu službu.
Podržavam vladavinu biskupa.

OBADAJA: A papisti? Hoćeš li da Engleska postane papistička? Sa stranom papističkom vojskom u rukama kralja, da nam nameće njegovu volju?

NATANIJEL: Verujem da papisti neće upravljati kraljem.

OBADAJA: Oni već upravljaju njime. Možemo očekivati da se svakog časa ovde pojavi vojska irskih papista.

Na to Natanijel pocrvene. Jer tema Čarlsove naklonosti prema papistima kod mnogih njegovih vatrenih pristalica izazivala je nelagodu. Njegova kraljica Henrijeta Marija Francuska bila je katolikinja, a na dvoru su bili njeni sveštenici. Engleski narod, među kojim je bilo sve više puritanaca, nije zaboravio Meri Tjudor – Krvavu Meri – i njene jezive lomače; niti lukave jezuite koji su podsticali na izdaju i podržavali Španiju za vladavine dobre kraljice Bes. Nisu zaboravili zavere, prave ili izmišljene, one druge pofrancužene katolikinje, škotske kraljice Marije Stjuart, niti najgoru od svih, Barutnu zaveru Gaja Foksa i ostalih katoličkih ekstremista koji su nameravali da dignu Parlament u vazduh – kralja, Gornji i Donji dom i sve njih – jednog petoga novembra, na početku Džejmsove vladavine.

Što se ticalo pretnje dovođenjem osvetničke vojske irskih papista, od nje su Englezi strahovali već poslednje dve godine.

EDMUND: Čini mi se, Natanijele, da ti ne odobravaš kraljeve postupke, pa ipak braniš njegovu vladavinu. Šta smo to u poslednje vreme mogli videti što te navodi da smatraš kako će kralj promeniti svoje ponašanje?

Zaista, niz događaja koji su započeli građanski rat, iskra koja je zapalila požar, pokazala je Čarlsa I u njegovom najgorem – i najbudalastijem izdanju.

Prvo je uvredio Škote. Hiljadu šeststo trideset osme, Lod je prezrivo rekao uglednim škotskim prezviterijancima, čija je crkva pod svojim okriljem uspešno držala sever zemlje, da moraju napustiti svoje puritanske običaje, da se moraju pokoriti vladavini njegovih biskupa i poštovati anglikansku službu u skladu sa Engleskim molitvenikom – koji se, na kraju krajeva, i nije toliko razlikovao od prvobitne rimske sarumske službe, na osnovu koje ga je Kranmer i sastavio. Cela Škotska se tada digla i potpisala Zavet, da bi sačuvala sopstvenu prezviterijansku upravu, i krenula na Englesku.

Čarls je bio bespomoćan. Kao i mnogi drugi srednjovekovni kraljevi pre njega, kad god bi se zaletao u neki pohod, shvatio bi da nema novca.

Pokušao je da ga skupi na sve načine, ali nije uspeo. Vojska koju je mobilisao nije se pojavila. U Viltširu, kada su vojnici saznali da neće biti plaćeni, pobunili su se i lord Pembрук ih je jedva smirio.

Pošto mu je trebalo novca, Čarls je morao da sazove Parlament.

Našao se u klopci. Parlament mu nije izglasao nikakva sredstva; prezviterijanski poslanici u Parlamentu ionako su bili naklonjeni Škotima; a Škoti su mudro ostali ulogoreni na severu.

Tada se oglasio veliki Parlament iz hiljadu šeststo četrdesete, u britanskoj istoriji poznat kao Dugi parlament. Zatražili su

izvođenje pred sud kraljevih najodanijih savetnika. Uskoro je Straford pogubljen u londoskom Taueru pred oduševljenom gomilom, dok je nadbiskup Lod zatvoren. Bilo je to veliko poniženje za kralja. Irci su digli bunu. Parlament i dalje nije izglasavao novac kralju već je usvojio Veliku remonstransu* – obimnu optužbu protiv kraljevske vladavine.

Ponosni stjuartski kralj je tada napravio grešku koja je zauvek okončala srednjovekovnu vladavinu monarhije u Engleskoj.

Lično je došao u Donji dom Parlamenta da uhapsi Pima, Hampdena i još trojicu poslanika. Bila je to provokacija koja je prelila čašu. Uz uzvike „Povlastice i Parlament“, London se digao na ustanak, a Čarls je bio primoran da pobegne; zemlja je bila spremna za građanski rat.

Da li je još uvek moglo biti nade za pomirenje? Neki su govorili da je to moguće. Istaknuti advokat Hajd pisao je brilijantne pamflete za svog kraljevskog gospodara, pokazujući da je nagodba moguća. Parlament je zauzvrat postavio uslove koji bi kralja u potpunosti stavili pod njihovu kontrolu. Više mu nisu verovali.

MARGARETA: Pa zašto onda, Natanijele, podržavaš kralja? Zar Parlament ne vlada bolje od tiranskog kralja s njegovom papističkom vojskom?

* *Grand Remonstrance* – podneta je kralju Čarlsu I 1640. i jedan je od najvažnijih dokumenata engleske istorije. U njemu su bili nabrojani svi apsolutistički prekršaji, politički i crkveni, i iznesen zahtev da se na važne državne položaje dovedu lica koja uživaju poverenje Parlamenta. Govorilo se i o zameni episkopata kolegijalnim uređenjem crkve, što je dovelo do rascepa Parlamenta i stvaranja dva bloka između rojalista i episkopata. Nakon što je ova povelja 1. decembra podneta kralju, Čarls I se razbesneo i naredio hapšenje petorice poslanika, vođa opozicije. Međutim, čak je i Dom lordova odbio da izvrši ovo naređenje. Tih pet poslanika je nedelju dana kasnije trijumfalno prolazilo ulicama Westminstera. (Prim. prev.)

Kako bi Nataniel mogao to da im objasni? Za mnoge je veza s kraljem bila jednostavna – lične veze uglednih plemića čije su porodice Stjuartovi unapredili, ili pak prirodni konzervativizam seljaka koji su podržavali stare običaje.

A zašto je kralja podržavao mladić iz Saruma bez ikakvih veza s plemstvom?

Natanijelova osećanja prema monarhiji behu veoma duboka. Naravno, bio je tu sam način života na dvoru. Osetio je nešto od te atmosfere kada je, dve godine ranije, proveo šest meseci na Pravnom fakultetu* gde je, ne naročito uporno, pokušavao da postane advokat. Čarls I, veliki ljubitelj umetnosti, pokrovitelj ljudi kao što su bili arhitekta Inigo Džons i velikih slikara poput Van Dajka; Čarls, sa svojim kosmopolitskim dvorom; Čarls, čija je žena po majci vodila poreklo iz porodice Mediči; Čarls, koji već beše podigao mala, ali božanstvena klasična zdanja u Londonu. Kako bi maštoviti, osećajni mladi student iz Saruma mogao da ne bude očaran spoljašnjim sjajem tih prefinjenih evropskih čudesa?

Međutim, što je bilo još važnije, monarhija je oduvek bila tu. Bilo da je ideja o božanskom pravu bila stjuartovska izmišljotina ili ne, kraljevska vlast je svakako bila svetinja: bio je to deo prirodnog poretka, božanske hijerarhije. Sezala je u prošlost do pradavnih vremena. Zar engleski kraljevi nisu poticali od iste stare anglosaksonske kraljevske loze kao i Edvard Ispovednik? Zar kraljevi nisu, čak i danas, svojim dodirom lečili ljude od škrofula?

Kralj je bio izvanredan čovek. Čestit čovek – bio je čak i veran svojoj ženi.

Stoga je sigurno pogrešno da se poslanici Parlamenta, najobičnija šačica ljudi, suprotstavljaju drevnoj i pravičnoj

* *Inns of court* – naziv za profesionalna udruženja advokata u Britaniji. U srednjem veku, kada je ovaj pojam nastao, skup zgrada u kojima su se pravnici i advokati obučavali i radili. (Prim. prev.)

kraljevskoj moći. Podrivanje svete kraljevske vlasti predstavljalo je put u kaos.

Natanijel nije mogao da izrazi sva ta osećanja. Ona Obadaji ionako verovatno ništa ne bi značila. Međutim, morao je da pokuša.

NATANIJEL: Ali zar ne vidiš – kad uništiš kraljevsku vlast, uništavaš prirodni poredak. Čak i ako kralj greši, on je miropomazani vladar: naše drevne povlastice povezane su s njegovim. Ako skloniš kralja, ko će vladati?

OBADAJA: Božji ljudi.

NATANIJEL: Prezviterijanci. Pa njihova tiranija bila bi gora od kraljeve. Čuo sam kako kažu: novi prezviterijanac je samo puno ime starog sveštenika.*

EDMUND: Kralj može da vlada, ali samo s blagoslovom Parlamenta.

NATANIJEL: To znači da Parlament uzurpira kralja – krade mu njegova drevna prava. Recite mi, čijim autoritetom oni onda vladaju? Ko ih poziva da preuzmu vlast? Ja kažem da, ako se stari poredak ukine, u Engleskoj nema autoriteta. Onda bi i sam narod mogao da saziva Parlament.

EDMUND: To je glupa optužba.

NATANIJEL: Nije. Ako uništiš kraljev autoritet, braće Edmunde, onda će jednoga dana vladati rulja, sam narod. A onda bi istovremeno zavladao kaos i tiranija.

EDMUND: Vidim da se nikad nećemo složiti.

Rasprava Šoklijevih beše završena. Nisu više imali šta da kažu. Natanijel toplo pogleda svog najstarijeg brata. Iako su od

* *New Presbyter is but old priest writ large* – ovaj stih Džona Miltona zapravo ukazuje na to da engleska reč *priest* – sveštenik, u svom dužem obliku glasi *presbyter*. U prenesenom smislu, Milton tvrdi da su prezviterijanci, koji navodno žele da reformišu stare i loše običaje, jednako skloni tiraniji kao i katolička hijerarhija koju žele da zamene. (Prim. prev.)

svoja dva starija brata bili mlađi svega nekoliko godina, Nataniel i Margareta odrasli su kao druga porodica starog Vilijama. Strogost njihovog oca bila je rezervisana za dvojicu starijih sinova dok su najmlađi sin i ćerka, mada nisu bili razmaženi, živeli daleko slobodnije i lagodnije, stvarajući za sebe poseban mali svet. Natanielu se činilo da su, na izvestan način, oni duže ostali deca. Ponekad mu je bilo žao Edmunda, koji je, to je dobro znao, uvek naporno radio kao sledeća glava porodice. Sećao se kako je, dok je on još bio dete, njegov ozbiljni stariji brat dolazio da se poigra s njim, posmatrajući gotovo čežnjivo njegove dečje igrarije. Edmund je bio marljiv učenik. Izučavao je pravo sa ozbiljnom posvećenošću. Jednog dana mogao je da završi čak i u Parlamentu.

Međutim, sada je sve to moralo ostati po strani. Više nisu bili deca.

„Nameravaš da se boriš na strani kralja?“, upitao ga je Edmund smrknuto.

„Da.“

Bila je to teška odluka, pa ipak, pošto ju je doneo, osećao se gotovo razdragano.

Zavladala je duga tišina. Edmund se natušio.

„Kuća u kojoj vlada razdor ne može da opstane“, zaključio on tužno. „Moraš napustiti ovaj dom.“

Nataniel se nasmeši. Kako to liči na njegovog najstarijeg brata: setni glas autoriteta. Video je da je Edmund to izgovorio gotovo protiv sopstvene volje.

„Ne želim to“, odgovorio je Nataniel mirno.

„Žao mi je zbog toga. Ali ja sam sada glava porodice.“

Obadaja s odobravanjem klimnu glavom.

Siroti Obadaja. Njihov otac ga nikad nije voleo, i mada se Vilijam trudio da to prikrije, Obadaja je to svakako oduvek osećao.

Ni sam Nataniel nije bio nežan prema Obadaji: zapravo, zadirkivao ga je još otkad je progovorio. Uvek je vređao mračnu taštinu svog brata odbijajući da ga shvati ozbiljno. Jednom,

kad mu je bilo deset godina, izazivao ga je sve dok se Obadaja nije tako razbesneo da se kao mršavi, crnokosi momčić, lica prekrivenog bolnim bubuljicama, nije u neobuzdanoj jarosti zaleteo ka Natanijelu i ujeo ga za ruku. Natanijel to nikada nije zaboravio. Obadaja neće žaliti kad on ode od kuće.

Blago je pogledao braću.

„Ja upravljam imanjem.“ To je rekla Margareta. Na nju već behu gotovo zaboravili. Sada se sva tri brata okrenuše ka njoj.

Margareta nije mnogo učestvovala u njihovoj raspravi. Nije to ni želela. Osim toga, nagon samoočuvanja joj je govorio da se mora kloniti svađe. Morala je da misli na dete. Ali sad je znala da mora biti odlučna.

„Naš otac mi ga je poverio na staranje: čuli ste ga. A ja nikad neću zatvoriti vrata nijednom svom bratu, na koju god stranu da stane.“

Volja Vilijama Šoklija bila je vrlo jasna. Svakom od tri sina ostavio je u nasleđe izvesnu sumu novca: Margareti je, zato što ih je ona jedina od njegove dece dobro razumela, ostavio polovinu vodenih polja zajedno sa zakupom čitavog imanja sve do njene udaje ili smrti, kada će posed konačno preći u vlasništvo malog Samjuela. „Mada, prirodno“, dodao je Vilijam, „ako se ne udaš, očekivaću da ipak ostaviš vodena polja Samjuelu, koji je dobio manje od svoje braće.“

Margaretine reči nisu bile izgovorene kao izazov Edmundu, već samo kao iznošenje činjenica, a ona je oštrim okom opazila da Edmund izgleda gotovo kao da je osetio olakšanje.

„Istina je da ti upravljaš imanjem“, priznao je.

Obadaja se namršti.

„A na čijoj si ti strani, sestro?“, upitao je Natanijel, s vragolastim sjajem u oku.

„Neutralna sam.“ Bio je to izraz koji su uobičajeno koristili neutralni u tom sukobu.

„A Samjuel?“ Opet je zvučao blago podsmešljivo. „Zar on nije dobar rojalista?“

„Zahvaljujem Bogu što je suviše mlad da razume te gluposti“, odgovorila je Margareta ljutito.

Samjuel. Na spomen dečakovog imena, Edmund i Obadaja se pogledaše. Zašto je Natanijel morao da ih podseća na to dete? Sada je došao trenutak od kojeg je Margareta strepela.

„Samjuel.“ Edmund je izgledao zamišljeno. „Moramo odlučiti šta da radimo s njim.“

Margareta je znala da se o tome pričalo iza njenih leđa, ali je bila spremna.

„On ostaje ovde sa mnom“, izgovorila je odlučno. „Čuli ste kako mi je otac rekao da treba da se staram i o njemu.“

Natanijel je ćutao. Edmund kao da se duboko zamislio. Ali Obadaja ju je hladno gledao. Margareta je znala da on podozreva kako ona u dubini duše nije prava puritanka.

Obadaju je bolelo što nikada nije imao nikakvog uticaja u porodici dok je otac bio živ. Sada je to želeo da ispravi.

„Naša sestra je mlada.“ Nasmešio joj se. Njegov osmeh je, mislila je ona, uvek zlokoban. „Nije u redu da sama brine o detetu, bez nadzora neke mudrije glave.“

Značajno je pogledao svog starijeg brata, što je ovaj odmah razumeo i protumačio kao: „Moramo skloniti dete od Natanijela.“

Margareta je znala da mora biti obazriva.

„Mogu da se oslonim na tvoju mudrost, Obadaja“, reče ona krotko, „i Edmundovu.“

„Mi možda nećemo biti tu“, odgovori Obadaja hladno.

„Kuda bi Samjuel još mogao da ode?“, upita ga Edmund.

„Poznajem jednog propovednika u Londonu čija će mu porodica obezbediti čestit dom dok ove nevolje ne prođu.“

Dok se odvijao taj razgovor, Natanijel je mirno pripalio svoju lulu. Sada ju je izvadio iz usta i tiho primetio:

„Brate Edmund, dečaku su tek dve godine. Još uvek nema potrebe da mu iko drži propovedi. Osim toga“, dodao je on, „ako kralj krene na London, tamo bi moglo biti okršaja.“

Edmund je odmeravao sve te razloge. A onda je saopštio svoju odluku.

„Naš otac je želeo da dete ostane ovde. Tako će za sada i biti. Ako se u Sarumu zarati, naša sestra može da ga pošalje na neko bezbednije mesto.“

Bilo je to samo privremeno olakšanje, ali je Margareti ipak bilo drago zbog toga. Činilo se da će se Obadaja pobuniti, ali mu je Edmund, sada ponovo potvrđujući svoje starešinstvo, uputio pogled koji je presekao dalju raspravu.

„Prićaćemo još o tome“, obeća im Obadaja.

Porodična rasprava je time, bar za kratko, bila završena. Uprkos ishodu, Margareta je naslućivala da su i njena braća osetila olakšanje što je razgovor okončan.

A onda su – što je, činilo joj se, bilo najčudnije – braća mirno sedela i raspravljala o predstojećem ratu u kojem su nameravali da se bore jedan protiv drugog.

„London i istok su, naravno, na strani Parlamenta“, primećio je Edmund. To su bila jaka puritanska i trgovačka uporišta.

„Ne zaboravite, imaćete i sve luke“, podseti ga Nataniyel. Engleski pomorski trgovci nisu voleli Stjuartove, čije ih je prijateljstvo s katoličkim silama, njihovim trgovačkim suparnicima, razbesnelo; čak i sad, još uvek su dobro pamtili kako je Džejms I cinično pogubio pomorskog pustolova ser Voltera Rolija da bi udovoljio španskom ambasadoru. „Pomorci nikada neće oprostiti Rolija Stjuartovima“, nasmejao se.

„Sever i zapad će ostati rojalistički, čini mi se“, rekao je Edmund. Stari feudalni zemljoposednici i zakupci na selu još uvek su verovali u svetu moć kralja, kakva god on zlodela počinio.

„A Sarum?“, pitala je Margareta.

Kao i u mnogim drugim delovima Engleske, situacija u Sarumu bila je složena. Grad je, kao i ostali gradovi u kojima je cvetala trgovina tkaninama, prirodno bio naklonjen Parlamentu. Najveći broj lokalnih plemića takođe je bio na strani Parlamenta. Čak su se i Simorovi na severu grofovije kolebali

pre nego što su ih kraljevska imenovanja i titule privoleli na kraljevu stranu. Druge stare porodice – Hangerford, Bejnton, Evelin, Long, Laddou, ugledne i stare loze – bile su na strani Parlamenta. Ti meštani, čestite mirovne sudije sa svojim engleskim Biblijama, svojim nezavisnim običajima i sve jačim puritanskim sklonostima, nisu voleli ovog kralja ni njegove evropejske običaje i katoličke simpatije, kralja koji je prezirao Parlament u kojem su sedeli oni kao i mnogi drugi građani, očekujući da se čuje i njihov glas.

„Neki plemići u okrugu Viltšir staće uz kralja“, kazao je Edmund. „Katolici poput lorda Arundela, naravno; Penradok; i Tinovi od Longlita, mislim; Hajdovi.“ Velika porodica Hajd, koja se u poslednje vreme naselila u blizini Solzberija, bili su rođaci istaknutog kraljevog advokata i ugledne kraljeve pristalice.

Međutim, Natanijel tužno odmahnu glavom.

„Arundel je star, Tin je ojađen parničnjem; Penradok je političar, a ne vojnik. Dok vi, brate, imate lorda Pembruka. Mada on nije vojni zapovednik, Pembrukov uticaj je još uvek presudan.“ Jer je erl, nakon izvesnog oklevanja, tog proleća prihvatio ponudu Parlamenta da postane prvi mirovni sudija i tako se svrstao protiv kralja. Mrzeo je i Bakingama i Straforda i bilo je jasno da će mnogi slediti njegov primer.

„Pa ipak“, smeja se Natanijel, „biskup je još uvek na mojoj strani.“

Mada su mnogi njegovi sveštenici – polovina njih čak i u Solzberiju – bili puritanci, biskup Dapa, čestiti pristalica visoke crkve poput svojih prethodnika, proglašen je za učitelja prinčeva.*

„Mnogo će vam to pomoći“, odvrati sumorno Obadaja.

„A ser Henri Forest?“, upita Natanijel. „Na koju će se on stranu okrenuti, brate?“

* *Brian Duppa* – kapelan Čarlsa I i učitelj njegovih sinova. (Prim. prev.)

Na to pitanje je Edmund, inače uvek ozbiljan, dopustio sebi da se osmehne.

„Na pobjedničku, naravno, dragi moj Natanijele.“

Baronet ser Henri Forest odlučio je da se kući vrati pešice. Nije morao da ide daleko.

Poštovao je Viliijama Šoklija i nije mu bilo krivo kada je, dvadeset godina ranije, trgovac tkaninama kupio lepo staro imanje pored njegovog u Ejvonsfordu, proširio kuću tako da je zaista izgledala gotovo kao manji plemićki dom, i nastanio se u dolini Ejvona.

Sada je prilično tačno mogao da pretpostavi kako izgleda rasprava u porodici Šokli, i ispravno je nagađao da će među braćom zavladati razdor.

Ser Henri Forest se nasmeši. Braća to nisu shvatala, ali bi njihova svađa njemu mogla ići u prilog.

Što se ticalo pitanja koju će on stranu zauzeti u ratu s kraljem – tu odluku još nije doneo.

Vladavina Stjuartovih Forestovima je išla naruku. Posle nekoliko unosnih ulaganja u novu trgovinu duvanom sa Amerikom, Forestov otac je još bolje prošao s nedavno osnovanom *Istočnoindijskom kompanijom*, čija je trgovina na Dalekom istoku donosila različite nove vrste luksuzne robe na ostrvo sa živom i razgranatom trgovinom.

Takođe, Stjuartovi im nisu doneli samo novčanu korist: jer su upravo oni, kao jedan od svojih načina da dođu do novca, izmislili novu titulu baroneta. Stekavši tu čast, čovek se mogao nazivati ser Henri, kao vitez, ali za razliku od običnog viteza mogao je dalje prenositi titulu u nasleđe svojim muškim potomcima kao lord, to jest plemić. Bila je to izvanredna ideja, savršeno smišljena za porodice u usponu poput Forestovih, a Henri je drage volje isplatio znatnu sumu u kraljevsku riznicu da konačno uvede svoju porodicu među plemstvo. Pošto su se

jednom našli na plemićkoj lestvici, mogli su napredovati i do viših titula – barona, vikonta, erla. Recimo, da bi obezbedio njegovu podršku, kralj je Simora proglasio za markiza, tek za jednu stepenicu ispod vojvode! Forest je imao dovoljno razloga da podrži Stjuartove.

Ali da li je bilo mudro podržati kralja kad je toliko ljudi u Viltširu bilo protiv njega?

„Ne želim da se sukobljavam s celom zemljom“, rekao je on tog jutra ženi.

Pod „zemljom“, on nije podrazumevao Englesku, već samo oblast Viltšir. Međutim, takva upotreba reči u to doba veoma je dobro oslikavala nezavisnost svakog okruga, sa sopstvenim velikašima i plemićima koji su delili pravdu, po potrebi prikupljali dažbine, a u njegovo doba obično – još više nego u prethodnom veku – predstavljali u Parlamentu svoje oblasti, umesto burgera.

„Ugledaću se na Pembruka“, odlučio je on. „Osim toga, neka prvo zarate, da vidim na koju stranu vetar duva.“

Šetajući putem iznad reke i gledajući u njenom pravcu, ser Henri Forest je zaboravio na građanski rat.

Jer, tu se nalazilo dostignuće kojim se Vilijam Šokli najviše ponosio – vodena polja: malo remek-delo naučnog sistema navodnjavanja koje se protezalo po dnu doline – jutra zelenih, sočnih pašnjaka stvorenih ljudskom rukom i radom, koji su sada vredeli čitavo bogatstvo. Prostirali su se pored samog Forestovog imanja: ali on sam nije imao vodena polja.

Zamišljeno ih je posmatrao, blago škiljeći.

Ako bi se ti Šoklijevi međusobno posvađali, on bi se ipak mogao dokopati tih vodenih polja.

AVGUST 1643.

Prvi događaj koji je Samjuel Šokli upamtio do kraja svog dugog života odigrao se kada su mu bile tri godine.

Njemu je taj dan izgledao najsrećniji.

Natanijel ga je nosio na ramenima i ulazili su u katedralu.

Sunce je obasjavalo Natanijelovu dugu, svetlu kosu; brat ga je svojim jakim rukama držao za noge, a dečak se nagnuo da se poigra dugim svilenim vlasima njegove špicaste brade.

Nije razumeo šta to rade, ali je znao da je to nešto važno. Sve što je Natanijel radio bilo je važno: on je pobeđivao u ratu.

Sunce je bilo toplo. Mali Natanijel je zauvek zapamtio kako je taj dan bio sunčan.

Za Margaretu je to bio najpre sunčan, a zatim veoma sumoran dan.

Kako je bilo lepo odvesti se u grad u malim kolima s Natanijelom. Njenim Natanijelom, u živopisnom kaputu i pantalonama uvučenim u čizme zavrnutih vrhova i sa čipkanim obrubom. Natanijelom koji je vedro nosio svoj kavalirski* šešir sa širokim obodom i pušio dugu keramičku lulu.

„Najbolje lule u Engleskoj pravi Gontlet iz Viltšira“, rekao je dok su se vozili, pokazujući malom Samjuelu ispod glave lule Gontletov sićušni pečat, oznaku čuvenog proizvođača.

Natanijel, tog dugog leta. Njen Natanijel. Dok su vedro prolazili s detetom kroz portu, videla je kako ih ljudi posmatraju misleći da su muž i žena. „A kad imam Samjuela, brata i imanje o kojem se brinem“, mislila je ona sa osmehom, „šta će mi uopšte muž?“

Rat je išao naruku Natanijelu – ali ne i Edmundu i Obadaji. Snage Parlamenta bile su loše organizovane i usmeravane. U Edžhilu na severu, kraljev odvažni mladi rođak princ Rupert obučavao je kavalirske vitezove novim švedskim taktikama brzog napada, potukavši sve pred sobom. Lord Pembruk je otišao u London, a gospoda koja je trebalo da predvodi parlamentarne snage u Viltširu – Hangerford i Bejnton – posvađala su se. Kraljevska konjica i kornvolska pešadija pobeđivale su na

* *Cavaliers* – naziv za pristalice Čarlsa I u građanskom ratu. (Prim. prev.)

svim stranama; gradovi u Viltširu padali su jedan za drugim; a u maju hiljadu šeststo četrdeset treće Simor, kojeg je kralj proglasio markizom od Hertforda, obrušio se na Sarum iz Oksforda, osvojio grad i na tri nedelje zarobio gradonačelnika.

Obadaja je otišao u London. Edmund je bio s parlamentarnom vojskom – Margareta nije znala gde.

Ali je s rojalistima stigao Natanijel.

„Za našu imovinu je dobro što sam ja tu, a Edmund nije“, uzviknuo je on radosno, ulazeći u predvorje. Jer, budući da su rojalisti u Sarumu bili u usponu, poznate pristalice Parlamenta su novčano kažnjavali i pljačkali.

Hvala bogu za imanje. Za Šoklijeve je ono oduvek predstavljalo utočište. Pukom srećom, Vilijam Šokli je prodao staru valjaonicu i trgovinu tkaninama i preselio svoju mladu porodicu na imanje, svega nekoliko godina pre nego što je u Sarumu izbila jedna od najgorih epidemija kuge u poslednjih nekoliko vekova. Zaraza je ovog puta zaobišla Ejvonsford, a Šoklijevi ne samo da su ostali bezbedni, već su bili u stanju i da šalju izdašne zalihe hrane u Solzberi, pomažući hrabrom gradonačelniku Džonu Ajviju u njegovim nastojanjima da spase stanovnike grada. A budući bogat, Šokli mu je kasnije slao i novac, kad je Ajvi pokušao da pokrene pivaru kao pomoć gradskoj sirotinji – no taj poduhvat su ostali pivari ubrzo osujetili.

A sada, dok je besneo građanski rat, činilo se da stanje u gradu nije mnogo bolje. Stanovnika je bilo sve manje, trgovina tkaninama je bila u krizi, a mnoge trgovce su novčano kažnjavale obe suprotstavljene strane. Odnosno su čak i posuđe i druge dragocenosti iz katedrale.

Međutim, imanje je bilo bogato, i jednako bezbedno od rata kao što je bilo i od kuge.

Čak je i tako poznat parlamentarac kao što je Džon Ajvi glavom došao da ih obiđe, kao što je činio i u prethodnim godinama. Jer, bio rojalista ili ne, nije mogao da ne voli Natanijela.

* * *

Na prvi pogled, dok su prolazili glavnim brodom, katedrala je izgledala mirno.

Tek kada su stigli do transepta i mesta odakle su se savijeni stubovi dizali uvis, primetili su malu grupu radnika.

Kad su stigli, njih četvorica su upravo, u toku kratkog predaha, pili pivo; ali na zemlji pored njih već se nalazila hrpa drvenih sanduka, a natovareno na mala kola i desetak dugih cevi, od kojih je na svakoj kredom bio ispisan broj.

Ti ljudi su rastavljali velike orgulje u katedrali.

„Neki dan sam razgovarao s dekanom“, objasnio je Nataniel. „Upozorio sam ga da to treba učiniti i drago mi je što je poslušao moj savet.“ Tada je poveo malog Samjuela da mu pokaže velike orgulje, objašnjavajući mu gde u njih ulazi vazduh, a gde izlazi, proizvedeći zvuk.

Nataniel se nasmejao. „Sakrivaju orgulje od tvog brata Obadaje“, rekao je. „Obadaja ne voli muziku.“

Džangrizava netrpeljivost puritanaca prema svemu što čini ljudsko zadovoljstvo ispoljavala se u raznim vidovima. Puritanac poput čuvenog Prina mogao je čak smatrati neophodnim da napiše traktat u kojem je razmatrao poročnost duge kose. A sada se ta netrpeljivost proširila i na muziku, s pojavom pretnje da Parlament donese propis kojim bi naredio uništenje svih crkvenih orgulja u zemlji.

Rastavljanje velikih orgulja u katedrali u Solzberiju bio je mudar i dalekovid potez dekana i kanoničkog doma. Kada zakon sledeće godine bude usvojen, solzberijske orgulje će biti bezbedno sakrivene.

Samjuelu je to ličilo na zabavnu pustolovinu. Kad su proučili orgulje, Nataniel ga je poneo nazad kroz portu sve do pijace, i u prolazu mu pokazao Crkvu Svetog Tome.

Tu je, na svoje oduševljenje, Nataniel otkrio da je potparoh Džon King potajni rojalista.

„Ako su vesti o rojalističkim snagama dobre, on bira psalm radosti – ako Parlament pobedi u bici, on traži pokajničke psalme.“ Natanijel se grohotom smejao. „Sad idem u crkvu češće nego ikad ranije“, uzviknuo je, „samo da vidim koje će on psalme odabrati.“

I mada Samjuel zapravo nije sve to razumeo, veselo se smejao zaraznom raspoloženju svog brata.

Na samom izlazu iz grada sreli su rođaka, mladog Čarlsa Mudija.

Možda zato što je stari Edvard Šokli pre pedeset godina upozorio svog unuka Vilijama da ih se čuva – mada mu nikada nije rekao tačne razloge za to – Šoklijevi su se retko vidali sa svojim katoličkim rođacima Mudijevima. Međutim, odnedavno je Natanijelova podrška kralju popravila odnose između dve porodice. Sada bi povremeno neko od njih dojahao do Šaftsbereja da popriča s njim o ratnoj situaciji; a najčešći gost je bio mladi Čarls Mudi. Beše to tamnokos, vatren mladić od dvadeset godina koji je sledio i Margaretu i Natanijela tako uporno da je, kako je Natanijel govorio u šali, bilo teško reći da li se divi njemu ili je zaljubljen u nju, ili oboje. „Želi da se bori u sledećem ratnom pohodu“, objašnjavao je on. „Obećao sam mu da će jahati rame uz rame sa mnom.“

Svi zajedno su se vratili u Ejvonsford. Samjuel je voleo svog rođaka Čarlsa i često ga je zabavljao svojim zahtevima da jaše s njim. „Još jedan kavalir!“, uzvikivali su. I mada je bio vrlo mlad, zauvek je zapamtio to zajedničko putovanje kao i posetu katedrali. Bio je to savršen dan.

Pa ipak je njegova sestra upamtila kraj tog dana kao sumoran. Jer je, tek pošto je Mudi otišao a Meri Godfri odvela Samjuela na sprat, Natanijel prošetao s Margaretom uz padinu na ivici uzvišenja i tamo joj poverio:

„Mislim da je rat za nas izgubljen.“

„Ali kralj pobeđuje na svim stranama. Uskoro će ući u London, a Parlament je blizu predaje. Ili se plašiš Škotâ?“

Jer, čuli su se tako brojni zahtevi za nagodbu, ili čak predaju kralju, da je vođa opozicije čak započeo pregovore sa Škotima, koji su sad tražili da u se Engleskoj uvede njihova prezviterijanska uprava – na oduševljenje Obadaje Šoklija.

Međutim, Nataniyel odmahnu glavom.

„Ne. Parlament će se ulagivati Škotima, ali se nikad neće složiti s njima.“ Široko se osmehnuo. „Jadni Obadaja. Naš Parlament je navikao da upravlja Crkvom. U Škotskoj vlada prezviterijanska crkva. Engleski Parlament može da glumi šta hoće, ali nikada to neće prihvatiti. Ne“, objasnio je on, „kralj i Parlament se neće složiti, niti će se Parlament pokoriti i dopustiti da obese njihove vođe. Ali kako vreme bude prolazilo, samo će Parlament moći da pobedi.“

„Zašto?“

„Pre svega, naša strategija je pogrešna. Kralj namerava da napreduje sa severa i zapada ka Londonu, ali će uvek u pozadini imati luke i gradove koji trguju tkaninama – Hal na sveru, Plimut i Gloster na zapadu. On ne može da napreduje bezbedno, niti će se London lako predati.“

„Ali njegova vojska je bolje obučena.“

„Do sada, jeste. Ali Istočni savez* raste, a imaju i novog zapovednika, Hempdenovog rođaka, zemljoposедnika poput nas, po imenu Kromvel. Zovu ga 'Gvozdeni'. On obučava nove snage pored kojih će kohorte lorda Eseksa ličiti na običnu rulju. Takođe, Ferfaks sa severa je sposoban zapovednik. Videćeš šta će biti kad ti ljudi preuzmu glavnu reč na bojnopolju.“

Bila je istina da su do tada parlamentarne snage, kao i rojaliste, predvodili gotovo isključivo aristokrate i plemići, od kojih su neki bili posvećeni, neki cinični, ali je retko ko od njih bio obučeni zapovednik. Do tada je to kralju išlo u prilog.

* *Eastern Association of counties* – parlamentarna organizacija u vreme građanskog rata u Engleskoj, koja je pripremala i opremala parlamentarnu vojsku. (Prim. prev.)

„Možda će kralj skupiti veću vojsku da im se suprotstavi.“

„Ne može. Nema novca.“ Natanijel uzdahnu. „U dugotrajnom ratu, sestro, uvek pobeđuje onaj ko je bogatiji – a nevolja je u tome što je novac u rukama Parlamenta.“ On nabusito šutnu kamenčić. „Znaš li, svaki put kad kraljevi ljudi kupe zalihe, čak i oružje za svoju vojsku, oni za to plaćaju poreze. A ti porezi odlaze u London, Parlamentu. Svi naši porezi idu u Parlament. Mi, rojalisti, zapravo plaćamo sopstvene neprijatelje koji su, uz to, i trgovci, i uvek imaju više novca od nas. Ta kraljeva pobeda je privid, opsena. Šta god da postoji danas, sutra će nestati.“

Behu to sumorne reči. Margareta ga zamišljeno pogleda.

Natanijel je neko vreme ćutao. Činilo se da razmišlja o nečem drugom.

Konačno je rekao:

„Nešto sam sanjao.“ On zastade. „Sanjao sam Edmunda.“

„Borili ste se?“

On se namršti.

„Sreli smo se. Negde. Možda u bici, nisam siguran.“

„Šta se desilo?“

„Ne sećam se. Znam samo da smo se sreli. Pretpostavljam da je to moralo biti u bici. A onda... onda sam se probudio nesrećan.“

Margareta je neko vreme ćutala.

„Da se sretnete u bici, šta bi uradio?“, izgovori ona polako.

On je ukočeno gledao u zemlju.

„Ne znam.“ Uzdahnuo je. „Svakog dana se molim da se to ne desi.“

„Ali plašiš se da hoće?“

On klimnu glavom. „Strahujem da ćemo se sresti.“

Odšetali su još malo dalje. Kako je samo Natanijel izgledao tužan.

„Ipak, i dalje veruješ da si na pravoj strani, zar ne?“

On se sumorno zagleda u zemlju.

„O, da. Naravno.“
Štunuo je još jedan kamen.

OKTOBAR 1644.

Čitave te godine u Engleskoj odnos snaga se menjao pri čemu je u prednosti bila čas jedna, čas druga strana.

U Sarumu se činilo da su rojalisti pobedili. Lokalni parlamentarni zapovednici – Hangerford, Bejnton, Evelin – ili su dezertirali, spletkarili s kraljem, ili su se obrukali. Dvadesetak kilometara ka zapadu, hrabri mladi Edmund Ladlou konačno je morao da se odrekne katoličkog uporišta Arundeovih, zamka Vordor, i da ga vrati rojalistima. Gotovo sva utvrđenja bila su u Čarlsovim rukama.

Međutim na severu Engleske, tamo gde su rojalisti nekad bili tako jaki, opasna nova Kromvelova i Ferfaksova vojska je, koristeći konjičke metode princa Ruperta – ali pojačane njihovom sopstvenom čeličnom disciplinom, zajedno sa škotskim prezviterijancima – do nogu potukla rojaliste kod Marston Mura.

„Na kraju smo se razbežali kao zečevi“, pričao je Natanijel tužno sestri posle bitke. „Parlament sad drži sever, i kralju se crno piše.“

Ipak, na jugozapadu, rojalisti su još uvek bili jaki. Jer mada su u junu lord Eseks i njegova parlamentarna vojska protutnjali kroz Sarum hrabro se zaklinjući da će razbiti rojaliste na jugozapadu, koliko pre mesec dana stigla je vest da je Eseks kapitulirao u Kornvolu.

Vojske su prestano bile u pokretu.

Tamo-amo po Viltširu prolazile su različite vojske: parlamentarna Ladlouova i Volverova, rojalistička Goringova.

Dva dana ranije sam kralj je prošao ulicama grada, ostavljajući jake artiljerijske snage u velikoj kući pored šume Klarendon na istočnom kraju Solzberija, i veliki garnizon u Viltonu